

hyra ut sina egendomar och leva på hyror och arrenden.

Det är väl känt att lån spelade en avsevärd roll för högreståndslivet under 1700-talet, och inte bara för denna samhällsklass. Man lånade stora summor och samtidigt lämnade man stora summor i lån till vänner och släktingar i kris. Krediter kunde sträcka sig över märkvärdigt långa tidsskeden; en järnleverans kunde betalas först efter tio år. Osäkerheten om när man fick betalt måste pareras med att man själv väntade med att betala sina kreditorer. Kom man i mer bestående penningknipa kunde detta lösas genom att en egendom eller ett ämbete eller till och med ett regemente såldes.

Johanna Ilmakunnas arbete är en mäktig krönika över den Fersenska familjens konsumtion och produktion under 1700-talet. Hur är det då med representativiteten för den högadliga livsstilen i allmänhet? Frågan diskuteras, som jag nämnt, inte särskilt utförligt. Det är värdefullt att Ilmakunnas genom jämförelsen mellan bröderna Carl och Axel så väl kan beskriva två ganska olika former av högadlig livsföring. Systematiska jämförelser med annan svensk högadel görs inte, däremot gör författarinnan gärna hänvisningar till engelska och franska förhållanden i sin text. Kanske anar man att överensstämmelsen inom ståndet när det gäller konsumtionsvanor är större än när det gäller inkomstsidan. Hur pass vanligt var det inom svensk högadel att någon var så utpräglat intresserad av bruksnäring och handel som Axel von Fersen d.ä. tydligen var? Förutom den mycket lukrativa verksamheten vid Finnåkers bruk hade han intressen även i Ostindiska kompaniet och Flors linnemanufaktur. Men förmodligen kan man även när det gäller konsumtion och livsstil hitta fler avvikelser från det Fersenska mönstret om man skulle leta systematiskt. Ilmakunnas nämner t.ex. att det i den Fersenska familjen saknades genuina samlare, vilka annars inte var ovanliga under 1700-talet. Hon uppfattar i övrigt att familjen von Fersen endast skiljer ut sig från svensk högadel på två sätt: förmögenhetens väldiga omfattning och det Fersenska kontorets ”välorganiserade förvaltningsmaskineri”.

Johanna Ilmakunnas *Ett ståndsmässigt liv* är ett imponerande arbete. Kulturhistoriskt är det en guldgruva om 1700-talet. Framställningen är lätt att följa, texten är välskriven. Ibland kan man undra över detaljer i översättningen, t.ex. användningen av ordet ”legio” eller ordet ”edukation” för utbildning eller uppfostran. Jag är osäker om det rör sig om finlandssvenska språkvanor. Ibland kan framställningen bli på gränsen till omständlig, när påståenden återkommer med jämna mellanrum.

Men det kan väl också ses som ett slags upprepningens pedagogik, författarinnan så att säga trummar in sina slutsatser i läsaren. Och jag tror att det fungerar; det här är en bok som man lär sig ovanligt mycket av.

Mats Hellspång, Stockholm

Nils-Arvid Bringéus: *Sockenbeskrivningar från Malmöhus län 1828*. Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift, Lund 2013. 183 s. ISBN 978-90-88553-21-8.

Under det senaste året har det cirkulerat utprop i olika medier som manat till aktioner för att Sverige ska bibehålla socken som en administrativ enhet i folkbokföringssammanhang. Ett statligt utredningsförslag ville se endast fastigheter och kommuner som de enheter som folkbokföringen skulle baseras på, vilket skulle bryta en kontinuitet sedan 1600-talet och bl.a. väsentligt försvåra forskning på demografisk bas över tid. Socken visade sig vara långt ifrån någon övergiven administrativ indelning, och sockenbegreppet, som en urgammal och en verkligt seg struktur kring vad som konstituerar en bygd eller en trakt, väckte stort engagemang långt utanför vetenskapliga kretsar.

Socknar har bildat grunden för inhämtande av statistik om befolkningen i Sverige i flera hundra år. Inte bara kvantitativa uppgifter har samlats in utan också olika typer av beskrivande berättelser om människor och deras levnadsomständigheter döljer sig i arkiven. I en aktuell bok utgiven av Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift presenterar Nils-Arvid Bringéus 26 sockenbeskrivningar från Malmöhus län upprättade av präster 1828. Originalmaterialet finns i domkapitelarkivet, som förvaras hos Landsarkivet i Lund. Detta berättar i sig om hur kyrkan och staten var oupplösligt förenade vid materialets tillkomst och långt därefter. Sockenbeskrivningarna grundar sig på en lista med frågor från biskopen i Lund Wilhelm Faxé och prästerna har svarat noggrant och hängivet. Faxé var själv engagerad i länets hushållningssällskap, och frågorna är främst riktade mot näringsmässiga förhållanden. Svaren avspeglar tillvaron på en förindustriell landsbygd, där befolkningen livnärde sig uteslutande på jordbruk, fiske och i någon mån hantverk och där självhushållningen var mycket långt driven. I en av sockenbeskrivningarna, den från Kärrestorp, nämns att ”en och annan åbo” sökt och fått lån i ”rikets höglofliga ständers bank” för att i samband med skiftet kunna odla upp mark som tidigare inte legat

under plögen. Här antyds en av de viktiga förutsättningarna för de stora jordbruksomvälvningar som skedde under 1800-talet i hela landet, nämligen finansiering genom olika kreditinstitut. På egen hand kunde den enskilde bonden inte mäktat med sådana utgifter som nya effektiva brukningsmetoder krävde.

I de olika sockenbeskrivningarna möter vi bl.a. noteringar om lokala väderleksförhållanden och den eventuella påverkan som klimatet har på hälsan. Det är intressant läsning idag, när individens eget ansvar för sin hälsa genom sin livsföring så ofta påpekas. 1828 framhölls "klimatet" som en utlösande faktor bakom olika sjukdomstillstånd hos både människor och djur. Från Högs socken hette det således: "Klimatet i bohlybyen såsom mycket sank, fuktigt och för hälsan mindre gynnande. Fluss och cataralfibrar inställa sig här långt mera, än hos dem på höjderna utflyttade." I Kågeröd däremot rådde hälsa bland befolkningen, där många blev både 70, 80 och t.o.m. 90 år. "Klimatet härstädes är sundt och hafver ingen skadlig verkan hvarken på menniskor eller djur", skrev prästen Tullgren i sin långa och utförliga beskrivning av socknen.

Prästerna har varit ombedda att notera förekomsten av fornminnen inom sina socknar. Enstaka namngivna gravhögar rapporteras, men det är uppenbart att kännedomen om olika typer av forntida lämningar inte var särskilt hög vid det tillfälle som frågesvaren skrevs. Inte ens i en socken som Brunnby, med sin rikedom på gravhögar, domarringar, resta stenar och andra förhistoriska lämningar, har prästen funnit särskilt mycket att nämna. Landskapet tycks inte ha setts som bärare av historiska minnen eller som ett vittnesbörd av ett förflutet. Blicken var helt riktad mot landskapet som en produktiv resurs, där utfallet av olika gröders avkastning noga noterades, liksom förekomst av fisk i sjöar och vattendrag, vilka sorters träd som ingick i planteringar och skogar osv. Denna syn på landskapet som i första hand produktivt styrde förstås också vilka frågor som ställdes från biskop Faxe.

Svaren på biskopens frågor är inte bara redovisande och deskriptiva utan här finns många värderande utsagor och omdömen. Texterna tillkom i en tid när skiftesreformer hade börjat genomföras, men där jordbruket till största delen fortfarande bedrevs med de redskap, metoder och grödor som varit förhärskande under mycket lång tid. Flera av prästerna ger uttryck för sin uppfattning om behovet av nya tekniker och metoder. Exempelvis menar prästen i Lomma, J. Falck, att dikning är en åtgärd som ännu var "alltför litet begagnad".

Det blir i detta och flera andra sammanhang uppenbart att prästen inte är en bland andra i den agrara byns kollektiv, utan en som står lite utanför och betraktar sina församlingsbors förehavanden med en ibland värderande blick. Återgivandet av församlingsbornas seder, lynne osv. kan väcka både förundran och munterhet idag. Från Uppåkra heter det i prebendekomministern A. Magnussons berättelse att "folket är till lynnet något trögt och tungsint, sällan lifligt". 1809 års regeringsform hade visserligen lagt grunden för de förändringar som skulle leda fram till kommande representationsreformer, men 1828 var världsbilden ännu präglad av ståndssamhällets normer och värderingar. Adel och prästerskap betraktade allmogen som en kategori som var väsensskild från de egna kretsarna, trots att de alla var beroende av samma försörjningskälla, nämligen jordbruket.

Det är sammantaget ett fantastiskt kulturhistoriskt källmaterial som återges i boken. Läsaren möter vittnesmål om matvanor, brännvinsbruk, jordbrukets grödor och avkastning, ängarnas vård och mycket annat och en mycket fascinerande bild av ett helt agrart samhälle tonar fram. På bokens framsida finns ett fragment av en prästs handskrift. Det hade givetvis varit värdefullt med ett mer omfattande faksimil av någon av beskrivningarna, men detta är å andra sidan något som med hjälp av modern teknik enkelt skulle kunna presenteras digitalt i lämpligt forum.

Nils-Arvid Bringéus ger som en avslutning på boken en kortfattad sammanfattning av innehållet i de sockenbeskrivningar som återgetts. Här finns också insprängt kommentarer hämtade ur ytterligare några sockenbeskrivningar från Malmöhus län som inte fått plats i denna volym. Mer finns alltså att hämta i arkiven, för den som genom hans publikation fått upp intresset för källmaterialet. Tyvärr finns ingen närmare vägledning om vilka samlingar och volymer som materialet återfinns i. Vidare belastas boken av allt för många korrekturfel. Båda dessa anmärkningar rör förhållanden i texten som utgivaren Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift borde ha haft ögonen på.

Vad gäller den folkbokföringsutredning som ville avskaffa sockenbegreppet följs nu saken upp i en lagrådsremiss, som levererat en lösning som innebär att den urgamla sockenindelningen kommer att leva kvar under benämningen "distrikt". Det kommer således bli möjligt för framtida forskning att lätt följa utvecklingen inom de geografiska områden som 1828 års präster har beskrivit.

Karin Gustavsson, Malmö